

УДК 162

АРГУМЕНТАЦІЯ ЯК ПРОЦЕС ОБГРУНТУВАННЯ ЗНАННЯ

Бєлова Наталя Вікторівна, канд. філос. наук, доцент кафедри філософських наук та історії України ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Бєлова Н. В. Аргументація як процес обґрунтування знання.

Аналізується аргументація як процес обґрунтування знань. Розкривається зміст поняття «аргументація» та сутність аргументації як процесу обґрунтування знань. аналізується різниця доказів та аргументації Розрізняються власне логічна теорія аргументації, що вивчає способи обґрунтування істинності тверджень, метою яких є досягнення істини, а також теорія, в якій розглядаються зацікавленість суб'єктів аргументації не стільки в обґрунтування тих чи інших положень, скільки в переконанні протиположної сторони в істинності цих положень.

Ключові слова: аргументація, логіка, доведення, модель аргументації, риторика, комунікація, обґрунтування, переконання, філософія

Belova N. V. Argumentation as a process of substantiating knowledge. The argumentation as a process of substantiation of knowledge is analyzed. The content of the concept is substantiated. The essence of the argument is shown as a process of substantiation of knowledge, the difference between evidence and argumentation is analyzed. Distinguish logical theory of reasoning, studying ways to justify the assertion, the purpose of which is to achieve the truth, as well as the theory in which the interest of the subjects of argumentation is considered not so much in the justification of those or other provisions, but in the belief of the opposite side in the truth of these provisions. The essence of argumentation as a process of substantiation of knowledge is shown.

Key words: argumentation, logic, proof, argumentation model, rhetoric, communication, justification, belief, philosophy

Постановка проблеми. Актуальність досліджень аргументації обумовлена значними змінами в політичній та економічній сферах буття суспільства та актуальною потребою в ефективних методах полеміки, що мають відповідати розгорнутим у світі інформаційним процесам. Саме це визначає інтерес не тільки до теорії аргументації в цілому, але й особливостей її прикладного застосування.

Сьогоднішня філософська рефлексія людської комунікативної діяльності, в ході якої обговорюються різноманітні проблеми, спрямовані не тільки на встановлення істини, а й визначення та пошук вирішення нагальних соціальних проблем, стикається з необхідністю використання ефективного інструментарію, що вже розроблений в логіці і імпліцитно міститься в міркуваннях філософії та інших гуманітарних наук, природною рисою яких є постійний діалог, метою якого зазвичай є обґрунтування певної точки зору, і у якому комунікація приймає характер *аргументуючої комунікації*, або *аргументації*.

Відзначимо, що загальноприйнятого поняття «аргументація» у науковій літературі не існує, а підвищення наукового інтересу до теорії та практики аргументації, на нашу думку, ще більше розмиває значення цього терміна. Більш того, різні підходи до *аргументуючої комунікації* призводять до різного розуміння її сутності, що спонукає до уточнення змісту зазначеного поняття, що ми маємо на меті.

Ступінь наукової розробленості теми. Проблемне поле статті є пріоритетним не тільки для логіки, риторики та філософії, які наслідують результати систематичного вивчення аргументації Аристотелем та його відомими послідовниками, але й для сучасних

наук, зокрема культурології, що здійснює аналіз інтеркультурної комунікації, а також багатьох напрямків практичної психології, в межах якої аналізуються певні аспекти комунікаційних процесів. Вихідним моментом для значної кількості публікацій, присвячених вивченню феномену комунікації в цілому, а також аналізу сфери спілкування та форм і методів впливу на свідомість, ми вважаємо наукові праці Г. Брутяна 80 х років минулого сторіччя, що були розвинені сучасними логіками та філософами, серед яких вважаємо за необхідне відзначити О. Олексієва, В. Брюшинкіна, І. Герасимову, О. Івіна, Ю. Івлева, А. Конверського, О. Кузіну, І. Рузавіна та інших.

Практики сучасної аргументації досліджувалися в роботах таких відомих зарубіжних авторів як Р. Барт, Ж. Деррида, Ж. Делез, Ж. Лакан, С. Тулмін, Л. Ольбрехтс-Титек, Х. Перельман, М. Фуко, теоретичні експлорації яких є підґрунтям подальшої розробки проблем комунікації в цілому.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб з'ясувати зміст поняття «аргументація», вважаємо за необхідне попередньо розглянути наявні підходи до її розуміння, які можливо звести до трьох основних, найбільш поширених з яких є використання терміну «аргументація» для позначення *процедури* приведення аргументів на користь будь-якої позиції (від лат. *Argumentatio* – наведення аргументів). В той самий час і сама *сукупність таких аргументів* може розглядатися як аргументація.

В рівній мірі *обґрунтування* істинності певної позиції також тлумачиться як аргументація (від лат. *Argumentari* – аргументувати, виводити висновок), що нам здається найбільш вдалою інтерпретацією, яку поділяють сучасні дослідники, зокрема А. Конверський, який звертається до практики міркування, у якій є ситуації, за яких «необхідно мати не тільки істинне знання, а й продемонструвати, чому воно істинне, у чому його перевага над наявним знанням, у чому його практична доцільність і необхідність» [7, с. 363], і визначає аргументацію як такий вид інтелектуальної діяльності, у ході якого «...формується переконання в істинності або хибності довільного положення, а також визначається його оцінка та доцільність як для самого автора, так і для співрозмовника чи аудиторії» [7, с. 363].

Для першого підходу до розуміння аргументації більш відповідним здається використання терміна «риторика», що має своє коріння у античності, а саме в філософії Платона, який у діалозі «Горгій» вперше застосував цей термін для позначення софістичного способу міркування, коли, характеризуючи ораторські можливості одного з учасників діалогу, Пола, Сократ зауважив, що цей оратор більше випробовується в так званій риториці, ніж у вмінні вести діалогічну бесіду [10, с. 479], а для Сократа риторика була різновидом «підлабузництва» (κολακεία) на відміну від «мистецтва» (τέχνη).

Ми погоджуємося із думкою сучасної французької дослідниці софістики Б. Кассен, що знак рівності, поставлений між софістикою та риторикою, дає подвійну вигоду: софіст-ритор виводиться за межі філософії, але відкривається перспектива розробки справжньої риторики, ключі від якої знаходяться в філософії [6, с. 164], а справжній ритор виступає як філософ: «Так досить ми розважалися розмовами про промови. А ти піди і повідомь Лісію, що ми з тобою, діставшись джерела німф і в святилища Муз, почули там голоси, які нам наказали сказати Лісію і всякому іншому, хто сочиняє промови, та й Гомеру та кожному іншому, хто складав вірші для співу і не для співу, а по третє, Солону та кожному, хто писав твори щодо громадського устрою у вигляді промов і називав ці промови законами: якщо така людина складала свої твори, знаючи, в чому полягає істина, і може захищати їх, коли хто-небудь стане їх перевіряти, і якщо вона сама вміє усно вказати слабкі сторони того, що вона написала, то таку людину слід назвати не по її творам, а по тій цілі, до якої були спрямовані її старання... Назва мудреця, Федр, по-моєму для неї дуже гучно. ... Любитель мудрості – це філософ або щось у цьому роді – ось що більше їй підходить і більш гарно звучить» [9, с. 190].

Можна сказати, перефразуючи авторитетного спеціаліста з пізнюантичної філософії С. Аверинцева, що почали зливатися «риторика, що шукає переконливості, і філософія, що шукає істину» [1, с. 146], перетворюючися на науку, і своє завершення це перетворення отримало в філософії Аристотеля, який у «Риторичі» – першій систематичній експлорації, що описує «здатність знаходити можливі способи переконання щодо кожного даного предмету» [2, с. 19], навів головні принципи взаємодії оратора та адресатів промови, загальні та особливі топоси доведення.

Діалектика, за Аристотелем, як логіка чистої можливості або вірогідності (тобто не абсолютної достовірності), що як логіка використовується аргументатором при намаганні в чомусь переконати іншого, є логікою риторики як такої, тобто мистецтва кого-небудь у чому-небудь переконати. З огляду на це, філософ проголошує риторику іскусством, що побудоване на діалектичній логіці, тобто на логіці буттєво-нейтральній [8, с. 529-530].

Аналіз літератури показує, що і в сучасній теорії аргументації можна розрізнити дві програми її дослідження, що зазвичай мають ім'я діалектичної та риторичної. Як слушно зазначає сучасний філософ і логік В. Брюшинкін, у філософському плані такі програми відображають різницю між критико-раціоналістичною та антропологічно-релятивістською концепціями розумності, а практично – різницю між реконструкцією аргументації, орієнтованою на вирішення розбіжностей у думках та орієнтованою на переконання аудиторії [3, с. 7].

Найбільш розвиненою, з нашої точки зору, антропологічно-релятивістською концепцією у сучасній теорії аргументації, є концепція т. з. амстердамської школи, представники якої Ф. ван Еємерен і Р. Гроотендорст будують визначення аргументації за допомогою положень, що виділяють її основні риси, а саме:

1. Аргументація є соціальною діяльністю, оскільки спрямована на людину, передбачає діалог та активну реакцію іншої сторони на доводи, що наведені.

2. Аргументація – це інтелектуальна діяльність, оскільки передбачає розумність людини, що сприймає, її здатність раціонально зважувати аргументи, приймати їх або заперечувати.

3. Аргументація завжди виражена в мові, має форму виголошених (висловлених) тверджень. По суті, вона складається з набору тверджень.

4. Аргументація відноситься до питання думки, і є адресною цільовою діяльністю, оскільки мета аргументації – переконання [5].

Комплексний підхід до аргументації, що міститься у наведеній дефініції, розкриває ознаки структури аргументації, а те, що аргументаційна діяльність має свою структуру, було помічено ще Аристотелем, який вважав, що «Мова складається з трьох елементів: з самого оратора, з предмета, про який він говорить, і з особи, до якої він звертається» [2, с. 24], при чому аудиторія мислилася як кінцева мета промови.

В сучасних найпростіших моделях аргументаційної діяльності зтакож виділяють головні діючі особи, а саме – суб'єкт діяльності (або аргументатор) й реципієнт (адресат), де терміном «аргументатор» позначається особа, що здійснює аргументацію, а реципієнт (адресат) є особою, якій аргументація адресована, але не завжди враховують відмінність доказу і аргументування, які взаємодіють у реальній практиці, але не є тотожними, на що потрібно звернути увагу, оскільки реципієнт, що має свободу волі, може прийняти аргументи або відхилити їх, оскільки його свідомість не є об'єктом управління, а мета аргументаційної діяльності – *внутрішнє прийняття* тези аргументатора реципієнтом, тобто *переконання*.

Виходячи з того, що обґрунтування не можна ототожнювати з аргументацією, оскільки воно представляє лише ту складову аргументації, за яку відповідає логіка [7, с. 363], ми цілком погоджуємося із характеристиками аргументації, що наведені у дефініції амстердамської школи, але ще раз наголошуємо, що аргументація є обґрунтуванням будь-яких положень або знань за допомогою інших знань та засобів

логіки. (Нагадаємо, що в логіці під знанням розуміється не тільки те, що може бути висловлено у якості суджень, а у якості норм, оцінок, проблем, гіпотез тощо.)

Головна відмінність полягає в тому, що доказ має необхідний (тобто примушувачий характер) і він є безликим відносно реципієнта, тоді як в процесі аргументації поряд з доказом аргументатор застосовує інші переконливі дії, зокрема певні форми емоційного впливу, підбір аргументів з певної системи цінностей, моральних настанов, естетики спілкування, побудови діалогу як інтелектуальної гри тощо.

При порівнянні результатів доведення і аргументування можливі ситуації, про які звичайно говорять: «довів, але не переконав». Інакше кажучи, аргументатор навів доказ (аргументи), що, однак, не визнається як такий реципієнтом. Як наслідок, доказ втрачає важливу властивість адресності і не сприймається як аргументація, гарним прикладом чого може бути практика аргументації середньовічної схоластики, зокрема т. з. онтологічний та телеологічний аргументи, що широко використовувалися у доведенні існування Бога.

Онтологічний аргумент був введений до християнської теології відомим середньовічним філософом Ансельмом Кентерберійським, який, незважаючи на те, що методологія богословської аргументації спирається не тільки на дискурсивні (раціональні), а й на т. з. «містичні» (духовні) принципи, і яка в доведенні в якості постулатів використовує не тільки релігійні поняття, а й досвід, що отримується у суто релігійних практиках («містичний досвід»), розвинув власний метод просування до істини, що повністю відповідав вимогам академізму.

Намагаючися зробити рух в аргументації логічно послідовним, Св. Ансельм наголошував, що будь-який доказ має починатися з очевидних принципів. У якості такого принципа, або аксіоми, Св. Ансельм пропонує наступну тезу: Бог є вищею істотою (*ens perfectissimum*), він перевищує всяке суще, не підлягає обмеженню і є нескінченним, надсутісним. Як відзначає дослідник середньовічної метафізики Д. Федчук, «...нескінченність Творця інтерпретується в двох значеннях: нескінченний реально як річ, що актуально перевищує будь-які межі – він всюди, але в той же час і ніде; нескінченний як непідвладний будь-якому обмеженню в мисленні – божественну сутність не висловити в слові, не відобразити в понятті через визначення, оскільки природа Бога вище будь-яких концептуальних обмежень» [11, с. 87].

Виокремлюючи межові смисли, Св. Ансельм наголошує на абсолютній реальності Бога, у т. ч. абсолютній і для розуму, який прагне її осягнути. Бог є те, більше чого не можна собі уявити. Припускаючи існування ідеальної сутності у нашій свідомості, Св. Ансельм робить висновок про необхідність її існування в реальності. Таким чином, онтологічний аргумент починається з визначення Бога, а завершується висновком про необхідність його існування, який виходить з тих знань, що передують досвіду та не залежать від суб'єкту.

Дискурс множинної критики цього аргументу розпочав монах Гауніло з Мармотиру, засновуючи свої заперечення на тому, що людина володіє здатністю представити в інтелекті усе, що завгодно, в тому числі і не існуюче, що не містить ніяких протиріч, і припустив, що онтологічні пресуппозиції можуть бути використані для доказування буття будь-чого.

Подальший розвиток аргументації щодо буття Бога належить видатному представнику схоластичної філософії Фомі Аквінському, який змінив саму процедуру доведення. Розрізняючи два види доказів, а саме доказ за першою причиною та доказ через слідство (*quia*), філософ пропонує так само і два варіанти аргументації: 1) йти від сутності Бога і у його розумінні шукати підстави його існування; 2) рухатися від існування речей до їх причини.

Св. Фома навів п'ять таких доказів, одним з яких є т. зв. телеологічне доведення, де міркування йде на підставі цілесобразності усього в світі, у якому буття усіх речей

підпорядковано певній меті, до якої спрямовує все існуюче Бог. Якщо врахувати, що для середньовічного світогляду ідея Бога-творця була загальноприйнятою і не вимагала додаткових обґрунтувань, даний аргумент вважався ґрунтовним.

Однологічний і телеологічний аргументи довгий час не були спростовані, і їх філософську вразливість продемонстрував наприкінці XVIII ст. німецький філософ І. Кант, який в «Критиці чистого розуму» вказав на помилковість думки про те, що первісна умова існування є предикатом. Він розсудив, що якщо нічого не сказано про причину існування, то це не є предикатом і, таким чином, «вища довершена» істота може і не існувати.

Наведені приклади міркувань показують, що аргументація передбачає наявність доказів, але не зводиться до них. Доказ є логічною основою аргументації.

Висновки. З огляду на викладене, можна сказати, що аргументація має не вимушуючий характер і її правильність не може бути встановлена лише логічним шляхом. Іменно в цьому розкривається один з аспектів відносин логіки та теорії аргументації, що мають різні завдання та методологію. Якщо логіку цікавить обґрунтуваність міркувань та їх доказовість, то теорія аргументації зосереджена на їх переконливості. В цьому сенсі аргументація ширше за логічний доказ, хоча слід пам'ятати, що у кінцевому рахунку, переконання досягається за допомогою правильних міркувань.

Список використаних джерел:

1. Аверинцев, С. С. *Античный риторический идеал и культура Возрождения* // Аверинцев С. С. *Античное наследие в культуре Возрождения*. – М., 1984. – С. 142–154.
2. *Аристотель Риторика* // *Античные риторики* / под ред. А. А. Тахо-Годи. – М. : Изд-во МГУ, 1978. – 352 с.
3. Брюшинкин, В. Н. *Аргументация* [Электронный ресурс] : общество и сообщество / В. Н. Брюшинкин // РАЦИО.ru. – 2012. – №7. – С. 4–19. – Режим доступа: https://journals.kantiana.ru/upload/iblock/450/%D0%91%D1%80%D1%8E%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%BA%D0%B8%D0%BD_4-19.pdf
4. *4. Важнейшие концепции теории аргументации* / пер. с англ. В. Ю. Голубева, С. А. Чахоян; науч. ред. А. И. Мигунов. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2006. – 296 с.
5. *Еемерен Ф. ван Аргументация: анализ, проверка, представление* / Ф. ван Еемерен, Р. Гроотендорст, Ф. С. Хенкенманс. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2002. – 154 с.
6. *Кассен, Б. Эффект софистики* / Б. Кассен. – М. : Университетская книга, 2000. – 238 с.
7. *Конверський, А. Є. Логіка* / А. Є. Конверський. – Київ : Київський ун-т. – 2017. – 392 с.
8. *Лосев, А. Ф. История античной эстетики : в 8 т. Т. 4. Аристотель и поздняя классика* / А. Ф. Лосев. – М. : Искусство, 1975 – 776 с.
9. *Платон Федр* // *Соч. : в 4 т.* – М. : Мысль, 1993. – Т. 2. – С. 135–192.
10. *Платон Горгий* // *Соч. : в 4 т.* – М. : Мысль, 1990. – Т. 1. – С. 477–574.
11. *Федчук, Д. А. Средневековая метафизика : учеб. пособие* / Д. А. Федчук. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2011. – 134 с.